

Munich Personal RePEc Archive

An Evaluation of Turkish Social Security Reform Process and Its Financial Future

Gumus, Erdal

Eskisehir Osmangazi University

2008

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/42160/>
MPRA Paper No. 42160, posted 05 Nov 2012 19:17 UTC

Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Değerlendirilmesi ve Sosyal Güvenlik Kurumlarının Finansal Geleceği

Özet

Türk sosyal güvenlik sistemi 1945 yılından itibaren geliştirdiği farklı sosyal güvenlik kurumları ile farklı risklere karşı sosyal sigorta hizmeti sağlamaktadır. Henüz 62 yıllık geçmişine rağmen sistem günümüzde genel vergi gelirlerinin desteği ile ancak hizmetlerini sunabilmektedir. Sistemin yeniden yapılandırılması çalışmaları 1990'ların sonlarından itibaren ciddi bir kararlılıkla sürdürülmektedir. Ancak, yapılan bütün iyileştirmelere rağmen sistemin uzun dönemde kendi öz kaynakları ile mevcut hizmetleri sağlamasının olası olmadığını, sistemin finansman açıklarının devam edeceğini ve bu açıkların hazine tarafından karşılanacağından kamu maliyesine yeni yükler getireceği kanaati oluşmuştur. Bu çalışmanın birkaç amacı var: (1) uzun vadeli sosyal sigortaların (malullük, yaşlılık ve ölüm) temel problemlerini belirlemek, (2) yapılan reformları da dikkate alarak, bazı varsayımlar eşliğinde, sistemi oluşturan üç büyük emeklilik kurumunun uzun vadeli finansal projeksiyonlarını yapmak, (3) kamu maliyesi açısından saptanan problemlere uzun vadede ciddi çözüm sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmek, ve (4) ilave çözüm önerileri geliştirmektir.

Anahtar kelimeler: sosyal güvenlik, sosyal sigorta, finansal projeksiyonlar, özelleştirme.

An Evaluation of Turkish Social Security Reform Process and Its Financial Future

Abstract

Turkish social security system has been developed under various social security institutions to provide social insurance against various social risks since 1945. Although the system has just 62 years history, it is in such situation that it is just able to provide its services with income support from general tax revenue. Thus, there has been real effort of restructuring the system since the late 1990s. However, it is accepted that these restructured efforts possibly would not generate sufficient revenue to provide its services in the long run, and deficit would be financed by treasury, which in turn, brings new burden on public finance. This study aims to: (1) determine fundamental long term issues of social insurance, (2) make long term financial projection of the three social security institutions under various assumptions while observing current reform efforts, (3) evaluate reform effort to see whether those efforts are sufficient to solve financial problems, and (4) develop additional solutions proposals.

Keywords: social security, social insurance, financial projections, privatization.

1. GİRİŞ

Ülkemiz sosyal güvenlik sistemi genç yaşına rağmen oldukça ciddi bir yeniden yapılanma süreci yaşamaktadır. Bu süreç, 1990'lı yılların ilk yarısından başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Sistemin yeniden yapılandırılması süreci gelecek yıllarda da devam edecektir. Zira, sistemin finansman sorunlarının kısa vadede çözülmesi için gerekli olan reformların sosyal taraflarca tartışılması, üzerinde anlaşılması, düzenlemelerin yapılması, hem çok kolay değildir ve hem de zaman almaktadır.

Bu çalışmada, Türk sosyal güvenlik sistemi hakkında genel bilgi verildikten sonra, reform ihtiyacının ve sistemin sorunları irdelenmektedir. Basit aktüaryal model yardımıyla, kurumsal bazda, sistemin uzun dönem finansal projeksiyonları mevcut durum ve önerilen çözüm alternatifleri açısından incelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde değişik çözüm önerilerine yer verilmektedir.

2. SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİMİZ

Modern anlamda Türk sosyal güvenlik sistemi II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal güvenlik hizmeti sağlamak üzere oluşturulmuştur (TUSİAD, 2004: 29). Bu sistem ülkemizdeki en büyük kamu harcama programlarından birini teşkil etmektedir. Birleşmiş Milletlerin sosyal güvenliği 1948 yılında temel insan hakkı olarak kabul etmesinden (Gümüş, 2004: 2) ve Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1952 yılında 102 sayılı sözleşmeyle asgari olarak kabul edilen dokuz adet ekonomik ve sosyal riske karşılık gelen sosyal sigorta kollarını tanımlaması¹ ile birlikte *her ülke kendi ekonomik gelişmişlik derecesine, yürüttüğü ekonomik sisteme, politik koşulların durumuna, finansman yöntemlerine göre değişik sosyal güvenlik modelleri geliştirmişlerdir.*² Genel olarak sosyal güvenlik sistemi içinde sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler yer almaktadır. Ülkemizde sosyal sigorta hizmetlerini sunan T.C. Emekli Sandığı,³ Sosyal Sigortalar Kurumu⁴ ve Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu⁵ 5502 sayılı Kanun ile bir kurum bünyesine, Sosyal Güvenlik Kurumu'na, devredilmiştir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanunu'nun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi ile Sosyal Sigortalar Kurumu, (b) bendi ile Bağ-Kur ve (c) bendi ile Emekli Sandığı'na tabi olanlar tanımlanmaktadır. 5510 sayılı kanun 1.6.2008 tarihine kadar yürürlüğünün ertelenmesi⁶ ve söz konusu *üç kuruma tabi olanların hesaplarının, hak ve yükümlülüklerinin daha nice yıllar ayrı tutulacağına ilişkin bilinci ile* biz bu makalede herkesce bilinen adları ile bu kurumlara yer vermekteyiz.

2.1. Reform İhtiyacı

Bir sosyal güvenlik sisteminin temel fonksiyonu sistem kapsamında yer alan sigortalılar ile onların bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri ve yakınlarına belli ekonomik ve sosyal koşulların tahakkuku ile makul gelir sağlamaktır. Sistemin sigortalılara gelir sağlayabilmesi için de sağlam, sürekli ve yeterli finansman kaynaklarına ihtiyaç vardır. Finansman kaynakları çalışan ve işverenlerin prim ödemeleri, devletin vergi gelirleri ile finansmanı veya bunların bir bileşimi ile sağlanabilir. Prim esasına göre finansmanı sağlanan sosyal güvenlik sistemleri elde ettikleri prim gelirlerini nasıl kullandığına bağlı olarak da biriktirme (fully funded veya advance funding), dağıtım (pay as-you-go) ve karma sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bu sistemlerin her birinin uygulanmasında gelirin yeniden dağılımını farklı düzeylerde etkilemeleri söz konusudur. Bir ülkenin sosyal güvenlik sisteminin asıl amacının sigortalılara makul gelir desteği sağlaması iken, ikincil amaçlar olarak da gelir dağılımına müdahale ederek daha kabul edilebilir, daha adaletli bir gelir dağılımının oluşumuna katkı yapmaktır.

¹ Bu riskler yaşlılık, malullük, ölüm gibi emeklilik sigortalarını içeren uzun vadeli sigorta kolları ile iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, analık, işsizlik ve aile yardımlarını içeren kısa vadeli sigorta kollarını oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: C102 Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C102> erişim: 8 Mart 2007).

² Sosyal güvenlik sistemleri ile finansman modellerinin sınıflandırılması ve detayları için bakınız Akalın (2000, 1-2), Güzel (2005, 63-67) ve Edizdoğan ve Giray (2007, 33-44).

³ 8/6/1949 tarihli ve 5434 sayılı Kanun ile kurulmuş ve 16/5/2006 tarihli 5502 sayılı Kanun ile Sosyal Güvenlik Kurumu'na devredilmiştir.

⁴ 9/7/1945 tarihli ve 4792 sayılı Kanun ile kurulmuş ve 16/5/2006 tarihli 5502 sayılı Kanun ile Sosyal Güvenlik Kurumu'na devredilmiştir.

⁵ 2/9/1971 tarihli ve 1479 sayılı Kanun ile kurulmuş ve 16/5/2006 tarihli 5502 sayılı Kanun ile Sosyal Güvenlik Kurumu'na devredilmiştir.

⁶ 5724 Sayılı kanun ile 5510 sayılı kanunun yürürlüğü 1 Haziran 2008 tarihine ertelenmiştir.

Ülkemiz sosyal güvenlik sistemi dağıtım (pay-as-you-go) finansman modeline göre işlemektedir⁷. Bu sistemde, aktif çalışan ve işverenlerden alınan primlerin oluşturduğu sistemin gelirleri mevcut emeklilere veya hak sahiplerine emekli aylığı olarak ödenmektedir. **Bu sistemde ödenen prim miktarları ile hak edilen emeklilik aylıkları arasında zayıf bir ilişki söz konusu olmaktadır.** Dağıtım esasına göre hizmet sunan bir sistemin sürdürülebilirliği esasında yıllık⁸ gelir gider eşitliği varsayımına bağlı olarak öngörülmektedir. Bu denge teknik anlamda formüle edildiğinde aşağıdaki eşitlik söz konusu olmaktadır⁹:

$$t = (A/\bar{U}) * (E/C) = m * b \quad (1)$$

Burada t sosyal güvenlik prim oranını, A ortalama emekli aylığını, Ü prime esas ortalama ücreti, E emekli aylığı alanların sayısını, ve Ç ise çalışanların sayısını göstermektedir. Dikkat edilecek olursa (1) nolu eşitliğin payı (A*E) toplam sosyal güvenlik aylıklarının parasal tutarını, paydası ise toplam sosyal güvenlik primi matrahını oluşturmaktadır. Dolayısı ile (1) nolu eşitlikte payın paydaya oranı ile oluşan oran toplam sosyal güvenlik priminin büyüklüğünü vermektedir. Konuyu nüfusun demografik yapısı ile ilişkilendirdiğimizde (A/Ü) toplam aylık bağlama oranı m'yi verirken (E/Ç) sistemin bağımlılık oranı b'yi vermektedir. **Bu eşitliğin öngördüğü dengeyi sağlayan sosyal güvenlik sistemleri finansal açık veya fazla vermeden dağıtım esasına göre sosyal sigorta fonksiyonlarını sürdürebilirler.** Eşitlikte yer alan parametrelerin değişimi ile sistemin finansman dengesi bozularak yeni arayışlara, reformlara ihtiyaç duyulması kaçınılmaz olmaktadır.

2.2. Literatür

Ülkemiz sosyal güvenlik sistemini oluşturan üç büyük kurum tek tek veya toplu olarak ele alındığında ne yazık ki yukarıda yer alan (1) no'lu eşitlikteki dengeyi 1990'lı yıllardan beri sağlayamamaktadır. Şüphesiz bu durum sadece ülkemize özgü de değildir. Nitekim nüfusu hızla yaşlanan pek çok Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde finansman sorunları ortaya çıkmıştır. Örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, Fransa, ve İtalya gösterilebilir. Bu ülkeler son bir kaç yıldır sistemlerinin finansman sorunlarını gidermek için reform çalışmaları yürütmektedirler. Bu ülkelerin problemleri genelde nüfuslarının demografik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. **Ülkemizde ise sorun daha çok işgücü piyasasının yapısal sorunları ile siyasal sistemin sosyal güvenlik politikalarına yersiz müdahaleleri olmaktadır.** Sigorta prim oranlarının yüksekliği, işyerlerinin küçüklüğü ve kayıt dışılığı, denetimin yetersizliği, belli sayıda istihdam sağlayan firmaların zorunlu olarak ilave işçi çalıştırmalarının istenmesi gibi faktörler işgücü piyasasının sorunlarını oluşturmaktadır. 1990'lı yıllardan başlayan sistemin finansman sorunlarının temelinde yatan faktörleri inceleyen ve bu finansal krizden nasıl çıkılacağını öneren pek çok çalışma mevcuttur (Sayan ve Kiracı, 2001a ve 2001b; TUSİAD, 1997; 2004; İLO, 1996a; Ercan ve Gökçe, 1998; IMF, 2000; Güzel, 2005; Gümüş, 2004). Burada belirtmek gerekir ki 1992 yılında 3774 sayılı kanun ile emeklilik için yaş sınırının kaldırılması genç yaşta emekli olan insanların sayısını bir anda yükseltmiştir. Bu uygulama 1999 yılına değin sürmüştür. Bu dönemde ülkemiz adeta genç emekliler ülkesi haline dönüştü. Genç emeklilerin finansman yükü sistemi ciddi olarak finansman krizine sürükledi.

1999 yılında kabul edilen 4447 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte söz konusu kanunu değerlendirerek ülkemiz sosyal güvenlik sisteminin devlet monopolü şeklinde yapılandırıldığını, özel sektör ile rekabete açık olmadığını, dolayısıyla ekonomik etkinsizliğe yol açtığını belirten Akalın, çözümün "görünmez el" in devreye girmesinde olduğunu ileri sürmektedir (Akalın, 2000).

Sosyal güvenlik sisteminde reform çalışmaları sürerken önerilen reformlardan biri de üç sosyal güvenlik kurumunun tek çatı altında birleştirilmesiydi. Nihayet 5502 sayılı kanun ile tek çatı rüyası gerçekleştirildi. **Tek çatı ile birlikte sistemin finansman sorununun çözülemeyeceği ancak gelecek kuşaklar açısından bakıldığında uzun dönemde faydalı olacağı ileri sürülebilir.**¹⁰ Tek çatı

⁷ SSK ve Bağ-Kur'un finansman şekli başlangıçta kapitalizasyon (biriktirme) modeli biçiminde düşünülmüş ama uygulamada bu nitelik korunamamıştır. Bakınız Erdal Gümüş, (2006).

⁸ Esasında en az bir olmak üzere iki ya da üç yıllık gelir-gider dengesinin tesis edilmesi gerekli olup, uygulamada bu denkleme pek çok ülke dikkat etmektedir.

⁹ Bakınız: Gramlich (1999).

¹⁰ Tek çatı ile Türk sosyal güvenlik sisteminin bütün sorunlarının çözülebileceğini sanmak en azından kolaycıdır. Sorunlar daha çok ekonomik içeriklidir. Biçimsel düzenlemeler ile esas sorunların çözülemeyeceğini anlayabilecek bir zaman diliminde yaşadığımız gerçeğini

konusunun çok acil bir ihtiyaç olmadığını ileri süren Alper (2003), bunun yeterli ve detaylı kayıt düzeninin sağlanmasından sonra yapılmasının daha yararlı olabileceğini belirtmektedir. Tuncay (2005: 4) ise tek çatı ile büyük ve hantal bir yapı ortaya çıkacağını, elli yıllık deneyimin sıfırlanmasının doğru olmadığını ileri sürerek bu konudaki düzenlemenin gereksiz olduğunu belirtmektedir.

Türk literatüründe sosyal güvenlik sisteminin bugünkü finansal krizle neden karşılaştığı incelenirken, konu daha çok sistemin yönetsel fonksiyonları üzerinde odaklaşmaktadır. Sistemde yer alan kurumlara yönetsel özerklik tanınması mı, yoksa bu kurumların özelleştirilmesi mi, finansman sorunlarını azaltıp uzun dönem finansman krizini çözüme kavuşturacağı ekseninde tartışmalar sürdürülmektedir (Aydın, 1998; Centel, 1997). Özerkliği savunanlar sisteme günlük siyasetin gereklerine göre yapılan müdahaleleri finansman krizlerinin temel sebebi olarak gördüklerini, özerk statü ile söz konusu sakıncaların ortadan kalkarak sistemi dengeye getirebileceğini belirtmektedirler (Akalin, 2000; Tuncay, 2000: 7; Alper, 1999: 27).

Ülkemizde yapılan nicel çalışmalar ile sosyal güvenlik sisteminin değişik yönleri ele alınmakta, çözümler de geliştirilmektedir. Sayan ve Kiracı prim oranları, asgari emeklilik yaşı ve emeklilik maaş oranını dikkate alarak yaptıkları analizde asgari emeklilik yaşının artırılması sonucuna varmaktadırlar (2001b).

Dağıtım esasına göre sosyal güvenlik sistemlerini oluşturan ülkelerde de finansman problemleri yaşanmasına rağmen söz konusu problemlerin oluşumunda farklı faktörlerin rolü mevcuttur. Ancak pek çok ülke karşılaştıkları bu sorunlar nedeniyle çok önceden yeni finansman modellerinin arayışına başlamışlardır.¹¹ Bu konuda sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi yeni bir model olarak ileri sürüldü, ve ilk olarak da Şili de 1981 yılında uygulanmaya başlandı. Şili'yi diğer ülkeler, Arjantin, Bolivya, Avusturalya, Meksika, Peru, Kolombiya ve Birleşik Krallık izledi (Kotlikoff, 1996, 2). ***Gelinen bu yol ayrımında iki alması söz konusu olup, mevcut dağıtım esasına dayalı sistemi yeniden yapılandırmak veya sistemi özelleştirme süreci içerisinde değerlendirmeye tabi tutarak dağıtım sistemini terk etmektir.*** Şüphesiz her iki yönteminde lehte ve aleyhte belirtilecek pek çok yönü bulunmaktadır.¹² Bu konuda akademik tartışmalar ***dağıtım modelinden tam finansman modeline geçilmesinde Pareto iyileştirmesinin mümkün olup olmayacağı merkezinde odaklanmaktadır*** (Bovenberg ve Sorensen, 2003). Dağıtım sisteminin özelleştirilmesi ile ilgili TÜSİAD raporunda (2004, 79) "PAYG¹³ sisteminin özelleştirilip bireysel sisteme geçişin birey refahını ve ülke ekonomik performansını artırıcı olduğunu" ileri sürmektedir. Kotlikoff (1996, 31) ABD sosyal güvenlik sistemi için yaptığı çalışmada, özelleştirmenin ekonomiye pozitif katkı sağlayacağını ve gelecek kuşaklar için GSMH'nın yüzde 4,5'i kadar bir refah kazancı oluşturacağı sonucuna varmaktadır.¹⁴

2.3. Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Temel Sorunları

Sosyal güvenlik sisteminin finansman açıkları ülkemiz ekonomisinin kalkınma sürecinde karşılaştığı önemli zorluklardan birisidir. Her yıl genel bütçeden sosyal güvenlik sistemine ***aktarılan transferlerin artış oranı ekonominin büyüme oranından*** daha yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir.

Sistemin gerçek bir finansman krizine girmesinin sebepleri aslında herkesce bilinen emeklilik yaşının oldukça düşük olması (TÜSİAD, 1997: 19; İLO, 1996a: 13, 1996b: vi; Sayan ve Kiracı, 2001a: 953), sigorta primlerinin hesaplanmasına esas teşkil eden matrahın küçük tutulması (TÜSİAD, 1997: 89;

herkesin bilmesi gerekir. Tek çatı ile hizmetlerin tek elden daha etkin yürütülmesi sağlanabilir. Farklı uygulamalar ortadan kalkar. Hizmet kalitesi yükselebilir. Çalışma statülerinden kaynaklanan farklılıklar tek kurum bünyesinde zaman içerisinde ortadan kalkabilir. Bu durumda vatandaşlara sunulan hizmetlerin standartlaşması ortaya çıkar. Sosyal huzur ortamı oluşur.

¹¹ Bakınız : Coen Teulings, Casper G. de Vries (2003).

¹² TÜSİAD (2004, 79) söz konusu dağıtım modelinin olumlu ve olumsuz görüşleri şöyle özetlemektedir: olumlu yönleri: Hak sahibine yaşadığı sürece gelir sağlaması, işsizliğe ve belirsizliğe karşı sigorta sağlaması, sağlanan geliri fiyat ve diğer olumsuz ekonomik dalgalanmalardan korumasıdır. Olumsuz yönleri: tasarrufu azaltması, emek arzı ile işverenin emek talebini azaltması, kayıt dışı ekonomiyi özendirilmesi, devlet bütçesine ilave yük getirmesi, düşük gelirliilerin refah düzeyini olumsuz etkilemesi sayılabilir.

¹³ PAYG (Pay as You Go'nun kısa yazılışdır. Dağıtım esasına denk gelmektedir.

¹⁴ Dağıtım sisteminin özelleştirme modeline dönüştürülmesinde geçiş sürecinin maliyetinin yüksek olacağı beklentisini A.B.D. sistemi için test eden Feldstein ve Samwick dönüşüm maliyetlerinin beklendiği gibi yüksek olmadığını, ayrıca her yıl GSMH'nın yüzde 5'i kadar kazanç sağlanacağını hesaplamışlardır (Feldstein ve Samwick, 1998).

Gümüş, 2006: 172), prim ödeyenlerin veya iştirakçilerin sayısının az olması (TÜSİAD, 1997: 80), emekli olanların sayısının yıllar itibariyle yükselmesi (Ercan ve Gökçe, 1998), 1990 öncesi dönemde toplanan prim gelirlerinin emeklilikle ilişkisi olmayan kamu hizmetleri için kullanılması (TÜSİAD, 2004: 109), sık sık çıkarılan borçlanma kanunları ve prim karşılığı olmayan ödemelerin kurum kaynaklarından sağlanması, emeklilere sağlanan hizmetler ile bu hizmetlerin maliyetleri karşılaştırıldığında sunulan hizmetlerin yüksek seviyede seyretmesi (Fisunoğlu, 1998; Sayan ve Teksoz, 2002: 24; Gümüş, 2005: 26) gibi nedenler olarak literatürde yer almaktadır.¹⁵ **Emeklilik sistemine iştirakçi olarak katılmayıp sistemin nimetlerinden yararlanmak için çıkarılan pek çok kanun ve diğer düzenlemeler sistemin yükümlülüklerini artırmaktadır**¹⁶. Kamuoyunda bilinen adıyla, milletvekilleri için, süper emeklilik hakkının tesis edilip emekli sandığı ile ilişkilendirilmesi bu konuya örnek olarak verilebilir. 1990'lı yıllarda çıkarılan pek çok kanun yasama organı mensuplarının emekli sandığı ile ilişkilendirilmesi ve pek çok mali hakların tanınması çabası Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olup, çare olarak 2001 yılında 4720 sayılı kanun ile Anayasanın 86. maddesinin değiştirilmesi yoluyla yasama mensuplarına emeklilik hakkı Anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. **Parlamento üyelerine genel vergi gelirlerinden belli tazminat, gelir desteği gibi ödemeler yapılabilir. Ancak, bunlara prim ödemedem emeklilik sistemine dahil edilip yüksek maaş bağlanması Anayasa kuralı ile sağlansa bile sosyal sigorta anlayışının ruhuna aykırıdır.** Çünkü maliyetin iştirakçilere, dolayısıyla, toplumun sadece belli bir kesimine yükletilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum bir yandan sistemin mali yükünü artırmakta, öte yandan toplumun bazı üyelerine haksız kazanç sağlamaktadır.

Ülkemiz sosyal güvenlik sisteminin temel finansman sorunları sistemin gelirlerinin, giderlerinin ve bunların yönetiminden kaynaklanmaktadır. Bir yandan kayıt dışı ekonominin nimetleri nedeniyle sistem dışı kalan çalışanlar sistemi gelir kaybına uğratmakta, diğer yandan da sistemin sağladığı hak ve hizmetlerden yararlanmanın koşulları politik kazanımlar ve diğer nedenlerle kolaylaştırılarak sistemin harcamaları yükselmekte, böylelikle finansman ihtiyacı giderek artmaktadır. Öte yandan genç bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizin bu nüfusu hızla yaşlanma sürecine girecek, bugün yüzde 8 olan yaşlı bağımlılık¹⁷ oranı 2050 yılında yüzde 29'a ulaşacaktır¹⁸. Dolayısıyla “genç” nüfusun çalışma hayatının gerçekçi bir şekilde düzenlenerek sadece sistemin ortaya çıkaracağı finansman açığını kapatması değil belki ondan da öteye fon birikimine dayalı kendi emekliliklerinin finansmanını sağlayıcı yönde etkin politikalar geliştirilip uygulamaya konulması gerekir.

2.3.1. Aktif-Pasif Sayılarındaki Değişimler

Grafik 1'de 1986-2006 yılları arasında üç sosyal güvenlik kurumunun aktif (prim ödeyen sigortalılar) ve pasif (aylık alanlar) sayılarının bir önceki yıla göre yüzde değişimleri arasındaki farklar gösterilmektedir. Grafikte yer alan değerlere bakıldığında aktif sigortalıların yıllar itibari ile yüzde değişimi Emekli Sandığı için sadece 1991, 1994 ve 2002 yıllarında kurumdan aylık alan pasif sayısının yıllık yüzde değişiminden fazla olduğunu, geriye kalan 17 yıl içinde aylık alanların yüzde değişimi daha fazla olup kurumun mali durumunu oldukça olumsuz etkilemiştir.

Grafik 1: Aktif ve Pasif Sayılarının Büyüme Oranları Arasındaki Farklar 1986-2006

SSK için aktif sigortalıların yüzde değişimi 1988, 1994-1996, 2002, 2005 ve 2006 yıllarında pasif sayılarının yüzde değişiminden daha yüksek gerçekleştiği görülmektedir. Bu kurumda da 13 yıl aktif sigortalı sayısındaki yüzde değişim hep aylık alanların yıllık yüzde değişiminin gerisinde kalmış dolayısı ile aktif pasif dengesi yıllar itibariyle olumsuz etkilenmiştir.

¹⁵ Politik yaklaşımlar sonucu sistemden 35 yaşında emekli olanlar dahi olmuştur (TÜSİAD, 1997: 83).

¹⁶ Aktif sigortalılara 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ve isteğe bağlı sigortalılar dahildir.

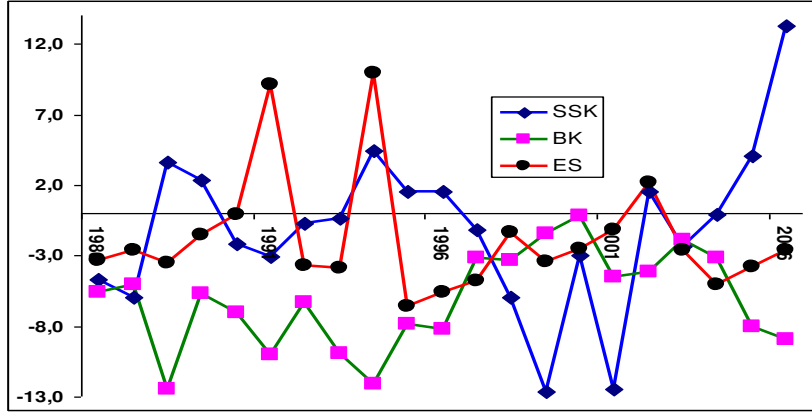
¹⁷ Bu grafik ile ilgili veriler Ek 1 de yer almaktadır.

¹⁸ 3284, 3430, 3671, 3855 ve 4049 sayılı kanunlara düzenlemeler yapılmış ve Anayasa mahkemesi tarafından her defasında iptal edilmiştir.

Detaylar için bakınız. Bakırcı, F. (2007).

¹⁷ 65 ve daha yaşlı nüfusun 15-64 yaşındaki nüfusa oranı.

¹⁸ Bakınız: Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat.

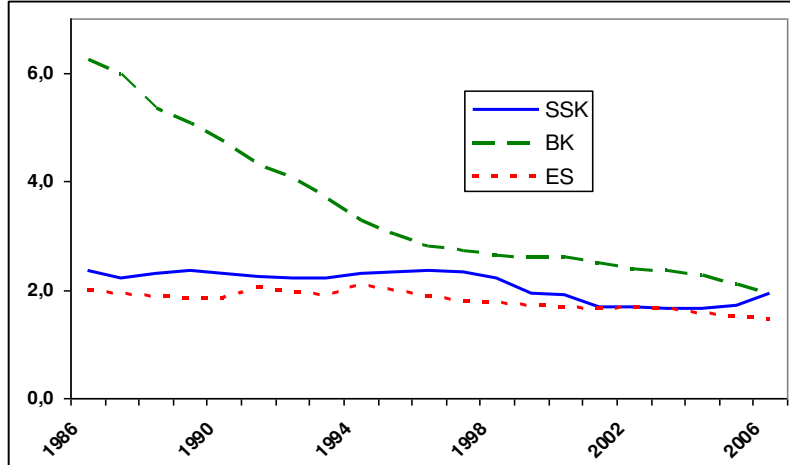

Kaynak: Bu grafik için gerekli veriler Devlet Planlama Teşkilatı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Kısım 8, Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler Tabo 8-4, T8.10, ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun sitesinden derlenmiştir.

Bağ-Kur'un durumu söz konusu yüzde değişimler açısından oldukça karamsar bir tablo ortaya koymaktadır. Zira 1986-2006 yılları arasında sürekli aylık alanların büyüme oranı prim ödeyenlerin büyüme oranından daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Bu durum kurumun gelir gider dengesini ciddi bir biçimde etkilemiştir.

Üç kurumun aktif-pasif oranlarına bakarak ta sistemin temel sorununun nerede olduğu açıklığa kavuşturulabilir. Dağıtım esasına dayalı bir sosyal güvenlik sisteminde normal olarak aktifin pasife oranının en az 4 olması (TÜSİAD, 1997: 81) gerekmektedir. *Yani dört çalışandan tahsil edilen sigorta primi ile bir emeklinin aylığı ödenebilmelidir.* Ülkemizde ise bu oran 1986-2006 yılları ortalaması olarak SSK'da 2,09, Bağ-Kur'da 3,46 ve ES'da 1,80'dir. *Bir emeklinin maaşı ortalama iki çalışanın ödediği prim ile karşılanmaya çalışılmakta, yükün dengeli ve adaletli dağılımından uzaklaşıldığı için çalışanların prim yükünü ağırlaştırmakta olup kayıt dışılığı özendirilen bir etki meydana getirmektedir. Aktif pasif oranı grafik 2 de görülmektedir.* Yıllar itibariyle bu oran her bir kurum için azalış göstermiş ve 2006 yılı için 2'nin altına düşmüştür.

Grafik 2: Aktif Pasif Oranları, 1986-2006

2.3.2. Sisteminin Açıkları ve Hazineden Yapılan Transferler

Aşağıda tablo 1 1997-2006 yıllarına ait genel bütçeden sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferler ve bunların GSMH içindeki paylarını göstermektedir. 1997 yılında üç kuruma yapılan toplam transfer GSMH'nin sadece yüzde 1,82'sini oluştururken bu transferden en düşük payı yüzde 0,42 ile Bağ-Kur almış, en yüksek transferi yüzde 0,95 ile SSK almıştır. 1999 yılından itibaren Emekli Sandığı'nın bütçeden aldığı transfer GSMH'nin yüzde 1,32'sini teşkil etmekte ve oran giderek

artmaktadır. Yıllar itibari ile bakıldığında Emekli Sandığı'nın SSK ve Bağ-Kur'a kıyasla hazineden en yüksek transferi aldığı görülmektedir.

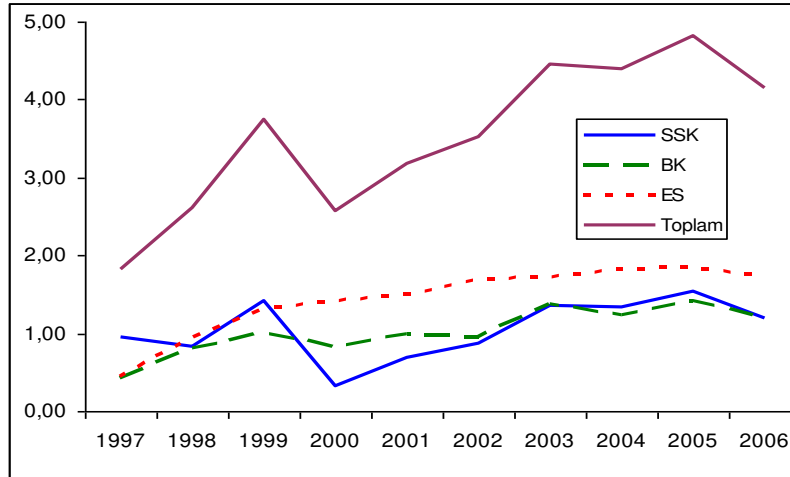
TABLO I : Genel Bütçeden Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferler (1997-2006)

(Milyon YTL)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
SSK	280	451	1.105	400	1.221	2.386	4.809	5.757	7.507	6.700
Bağ-Kur	123	435	796	1.051	1.750	2.622	4.930	5.273	6.926	6.750
Emekli Sandığı	133	514	1.035	1.775	2.625	4.676	6.145	7.800	8.947	9.835
Toplam	536	1.400	2.936	3.226	5.596	9.684	15.884	18.830	23.380	23.285
GSMH	29.393	53.518	78.283	125.596	176.484	275.032	356.681	428.932	486.401	561.988
GSMH yüzde'si	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
SSK	0,95	0,84	1,41	0,32	0,69	0,87	1,35	1,34	1,54	1,19
Bağ-Kur	0,42	0,81	1,02	0,84	0,99	0,95	1,38	1,23	1,42	1,20
Emekli Sandığı	0,45	0,96	1,32	1,41	1,49	1,70	1,72	1,82	1,84	1,75
Toplam	1,82	2,62	3,75	2,57	3,17	3,52	4,45	4,39	4,81	4,14

Kaynak : Tablodaki veriler Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Sosyal Güvenlik Kurumu, ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun İnternet sayfalarında yer alan istatistiklerden derlenmiştir.

Grafik 3 ile bu durum çok daha net bir şekilde görülmektedir. Yıllar itibari ile sosyal güvenlik kurumlarına yapılan hazine transferleri 1999 yılında GSMH 'nın yüzde 3,75'ine yükselmiş, bu trendi koruyarak 2003 yılında yüzde 4,45 ve nihayet 2005 yılı için yüzde 4,81'e ulaşmış bulunmaktadır. Bütün bunlar 1990'lı yıllardan buyana son derece ciddi bir sorunla karşılaştığımızı, bu soruna küçük politika değişiklikleri ile tam çözüm bulamadığımızı ve sorunun büyüklüğü ölçüsünde aslında çözümün de büyük olması gerektiğini göstermektedir.

Grafik 3: Genel Bütçeden Sosyal Güvenlik Kurumlarına Yapılan Transferlerin GSMH'ya Oranı

Kaynak : Bu grafik tablo 1'deki verilerden elde edilmiştir. Veriler Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Sosyal Güvenlik Kurumu, ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun İnternet sayfalarında yer alan istatistiklerden derlenmiştir.

3. BASİT AKTÜARYAL MODEL¹⁹

Bu çalışmanın temel amacı kazanılmış haklar bağlamında Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları nedeniyle emeklilere sağlanan emekli aylıklarının değişmeyeceği varsayımı ile efektif sigorta prim

¹⁹ Bu model Erdal Gümüş (2001)'den alınmıştır.

oranlarının 2007-2050 yılları arasında nasıl değişeceğini, kanuni prim oranları ile efektif oran arasındaki farkın kamu maliyesine getireceği yükü belirlemek, çözüm önerisi olarak farazi bir özelleştirme olması durumunda söz konusu prim oranlarının nasıl gelişeceğini mevcut sistem ile mukayese ederek bir sonuca ulaşmaktır.

Bu bölümde 4447, 5502 ve 5510 sayılı kanunlar göz önünde bulundurularak belli varsayımlar²⁰ altında her üç sosyal güvenlik kurumunun 2007-2050 yıllarını kapsayan finansal projeksiyonları yapılmaktadır. Model için gerekli verilerin çoğunluğu ILO'nun (1995a ve 1995b)²¹ raporlarından, geriye kalanlar ise literatürden elde edilmiş olup, metin içerisinde kaynaklarına yer geldiğinde değinilmiştir.

Bir sosyal güvenlik kurumunun finansal dengesini Z ile tanımlayalım. Bu durumda şöyle bir denklem yazabiliriz;

$$Z_t = GA_t - TE_t + OY_t \quad (1)$$

Bu denklemde GA_t bu kurumun t dönemi sonunda gayrisafi varlıklarını göstermekte ki bu bir önceki dönem safi varlıkları ile t dönemindeki toplanan prim gelirlerini göstermektedir. Bu durumda

$$GA_t = PYA_t + TR_t \quad (2)$$

olarak yazmak mümkündür.

1 inci denklemde yer alan TE_t , t yılında emeklilere yapılan toplam ödemeleri (B) ve yönetim giderlerini (AC) kapsamaktadır. Dolayısıyla,

$$TE_t = B_t + AC_t \quad (3)$$

yazabiliriz.

Yine 1 nci denklemdeki OY kurumun prim dışı gelirlerini temsil ettiğini varsayalım. Burada kurumun net gelir fazlası (NA) olması durumunda bu fazlanın g oranında gelir getirici yatırıma kanalize edileceği varsayılmaktadır. Yani,

$$OY_t = NA_t * g \quad (4)$$

1 ve 2 nolu denklemlerden iki ayrı denklem daha türetilir. Bunlardan ilki

$$TR_t = TB_t * t_t \quad (5)$$

Bu denklemde TB prime esas matrahı, t prim oranını göstermekte olup TB verileri ILO (1995)²² dan alınmıştır. Prim oranı ise her üç kurum için de yüzde 20 olarak alınmıştır.²³

²⁰ Bu varsayımlar şöyle özetlenebilir: 2007-2050 döneminde GSYİH, nüfus, emek piyasasındaki gelişmeler, sosyal güvenlik sisteminin kapsadığı nüfus, ücretlerdeki gelişmeler ILO'nun (1995a; 1995b; 1996b) raporlarında yer alan değerler esas alınarak modele uygulanmıştır. Her üç kurumun da 2050' yılına kadar varlığını devam ettirecekleri varsayılmaktadır. Prim oranları ILO'nun öngördüğünün aksine değiştirilmiştir. Yönetim giderleri, ve ikramiyeler çalışmaya dahil edilmemiştir. Aylık bağlama oranları ile aylığa hak kazanma koşullarının ayrıntılarına girilmemiş, ILO'nun belirlediği veriler kullanılmıştır. Gelecek 43 yılın ekonomik modelini oluşturularak belli başlı temel ekonomik parametrelerin değerlerini tahmin etmek üzere pek çok model vardır. Kullandıkları verilere göre model seçimi yapılabilmektedir. Biz bu çalışmada daha çok ILO'nun verilerini esas alarak basit akçüeryal modeli kullanmayı tercih ettik. Elde edilen sonuçların bu varsayımlara dayalı olduğunun hatırdta tutulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. İlave varsayımlar metin içerisinde yer geldiğinde ayrıca belirtilmiştir.

²¹ Detaylı bir aktüeryal model tek başına bir çalışma konusudur. Burada bizim amacımız anlaşılması kolay, ana temayı yansıtabilen yeterlilikte ve finansal projeksiyon yapmayı sağlayacak bir model geliştirerek kamu maliyesi açısından ortaya çıkacak muhtemel yüklerin büyüklüğünü tahmin etmektir.

²² 1995'den 2005 itibariyle fiyatlar TÜFE bazında 52 kat, TEFE bazında 47 ve GSMH deflatörü bazında 42 kat artmıştır. Bu bölümde yer alan hesaplamalar 1995 fiyatları ile ifade edildiğinden 2006 başındaki değerlerine dönüştürülmesi için ifade edilen rakamların biri ile çarpılmaları gerekir.

²³ Bu tür uzun dönem projeksiyon modellerinde kilit parametrelerin gelecek değerlerini tam bir isabet ile kestirme olanağı yoktur. Kaldı ki her üç kurumun Sosyal Güvenlik Kurumu adı altında birleşmesine rağmen uzunca bir süre mevcut prim oranları ayrı ayrı uygulanmaya

İkinci bir denklem

$$NA_t = GA_t - TE_t \quad (6)$$

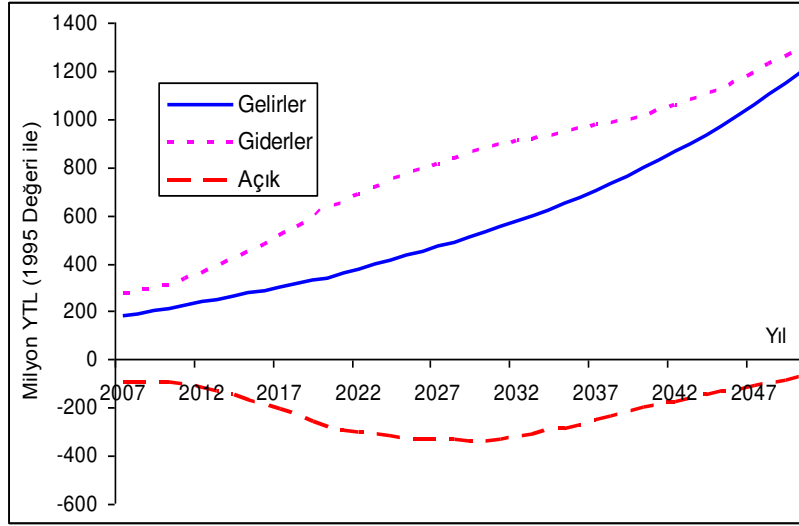
ise bir kurumun t yılındaki ödemelerinden arta kalan net varlıklarını göstermekte, pozitif olması halinde g oranı ile gelir elde edileceği varsayılmaktadır.

Eğer $NA < 0$, bu durumda genel bütçeden kaynak transferi gerekli olup, biz bu açığın eğer sigorta primlerini artırarak karşılırsak primler hangi seviyede seyrederek sorusunu karşılamak üzere efektif prim oranlarını hesapladık. *Dolayısı ile kamu maliyesi için oluşan muhtemel prim yükü kanuni prim oranı ile efektif prim oranı arasındaki farktır.*

3.1. Sosyal Sigortalar Kurumu'nun Finansal Projeksiyonu

Sosyal Sigortalar Kurumunun 2007-2050 yılları arası gelir gider ve açıkları aşağıdaki grafik 4'te görülmektedir. Bu grafik bize kurumun prim gelirlerinin emeklilik sigortası gereği yapması gereken giderlerinin oldukça altında seyredeceğini göstermektedir.

Grafik 4. SSK'nın Finansal Projeksiyonu 2007-2050

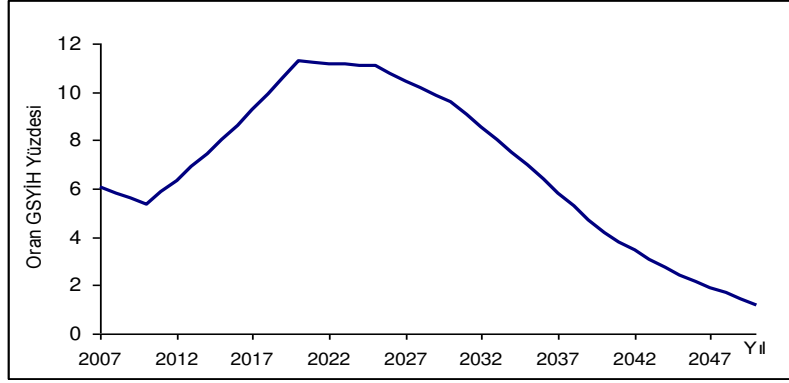
Bu sonuç gerek ILO'nun ve gerekse Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yaptıkları projeksiyonlara paralellik arz etmektedir. *Dolayısı ile 2050 yılına kadar sürekli açık veren bir kurumun sorununun çözümü için ciddi ve kesin kararlar vermek ve bu kararları siyasi iktidarların değişimlerine rağmen mutlaka uygulama başarısı göstermek gerekmektedir. Her iktidar değişiminde, yeni reçetelere gerek duyulmammalı, baştan köklü politika değişimine giderek çözüm üretilip kararlılıkla uygulanmalıdır.*

Sosyal Sigortalar Kurumu'nun 2007-2050 yılları arasında ortaya çıkması muhtemel açıklarının, açığın ortaya çıktığı yıl tahmini GSYİH'ına oranı grafik 5'te yer almaktadır.

Finansman açığının yüzde 6'dan 2020'de yüzde 11,26 ya ulaşacağını, yıllar itibari ile giderek azalacağını ve 2040'tan sonra GSYİH'nın yüzde 4'ünün altına geriliyeceğini göstermektedir.

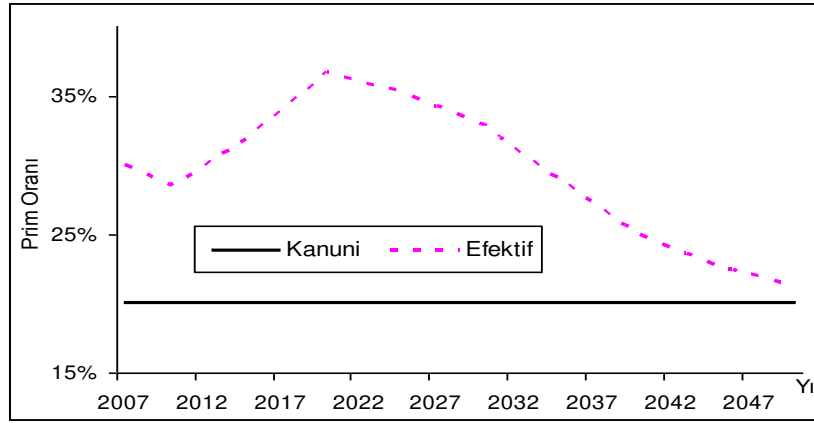
devam edecektir. SSK ve Bağ-Kur için yüzde 20 prim oranı halen geçerliliğini korurken Emekli Sandığı için yüzde 36'lık bir oran söz konusudur. Esas olan oran değil oranın uygulandığı matrahların gerçek tesbiti ve hesaplanabilirliğidir.

Grafik 5: SSK'nın Açığının Tahmini GSYİH'ya Oranı

SSK'nın açıklarının tamamen mevcut kanuni prim oranının artırılması ile finanse edilmesi durumunda olması gereken prim oranları grafik 6 da yer almaktadır. **Burada efektif prim oranı olarak ifade etmeye çalıştığımız oran kanuni oranı da kapsayarak kurumun giderlerini tamamen karşılayan prim oranıdır.**

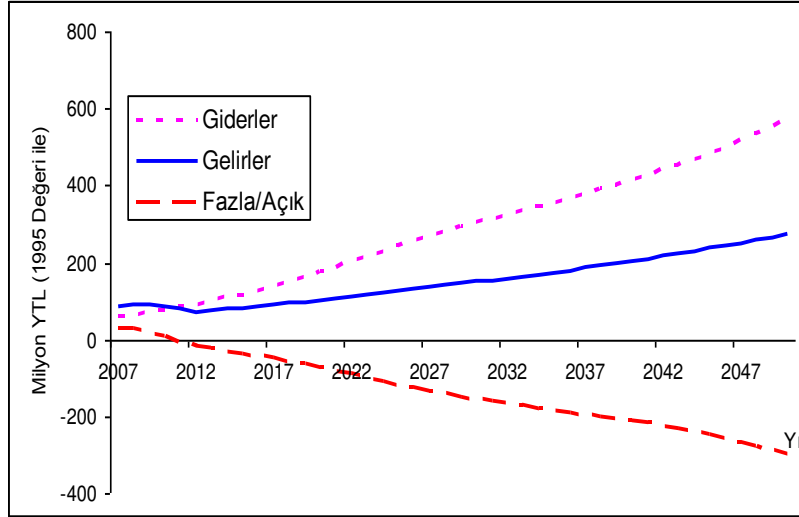
Grafik 6: SSK'nın Kanuni ve Efektif Prim Oranları-2007-2050

3.2. Bağ-Kur'un Finansal Projeksiyonu

2007-2050 yıllarını kapsayan zaman diliminde Bağ-Kur'un giderleri ile gelirleri arasındaki farkın giderek arttığı görülmektedir. Aşağıda yer alan 7 nolu grafikte görüldüğü üzere gelir gider farkı ilerleyen her yıl bir önceki yıldan daha fazla olmaktadır.

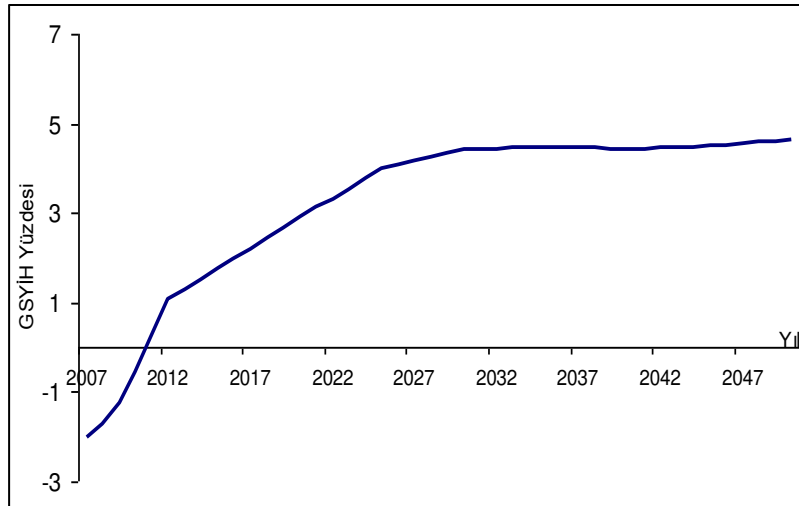
Grafik 7. Bağ-Kur'un Finansal Projeksiyonu 2007-2050

Oluşan bu açığın nasıl finanse edileceği kamu maliyesine getireceği yük açısından önem arz etmektedir. Genel bütçe vergi gelirleri ile finansmanı durumunda vergi mükelleflerinin beyan edilen yıllar boyunca bu kurumdan emekli olanları finanse edeceği anlaşılmaktadır. Bu durum gelir dağılımını olumsuz etkileyeceği gibi sonuçlarının ne kadar arzu edilebilirliğini de tartışmalı hale getirmektedir.

Açıkların GSYİH içindeki oranı, başlangıçta düşük olmakla beraber yıllar itibari ile artarak yüzde 4'ler seviyesinde sürekliliğini korumaktadır. Bu durum 8 nolu grafikte açıkça görülmektedir. Bağ-Kur'a tabi olan yükümlülerin çoğunluğunun esnaf olarak ticaret yaptıkları göz önüne alındığında bu oranın sürdürülebilir ve kabul görür makul bir seviyede olmadığını, aksine çok yüksek olduğundan prim ödeyenlerin prim yüklerinin oldukça yükseleceğini ortaya koymaktadır. Bu durum prim ödeyenlerin ödeme isteklerinin giderek azalmasına ve sistemin finansman probleminin büyümesine yol açacaktır.

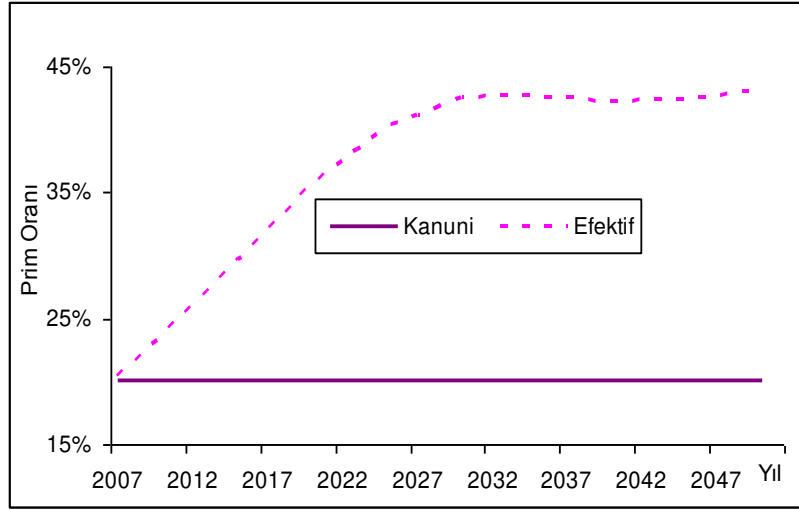
Grafik 8: Bağ-Kur'un Açığının Tahmini GSYİH'ya Oranı

Bağ-Kur'un tahmin edilen açıklarının finansmanını iştirakçilerin prim oranlarının artırılması yoluyla karşılanması durumunda yüzde 20 olan mevcut prim oranının yıllar boyu artması gerekmektedir. Bu trendin devam etmesi halinde prim oranı 2025 yılında 2007 yılındaki oranın iki katına çıkmaktadır. 9 nolu grafik bu durumu ortaya koymaktadır. 2030 ile 2050 arasında ise prim oranı yüzde 43 olmaktadır. Bu oranı kabul etmek, tahakkuk ettirmek ve tahsil etmek son derece güç olacaktır. Dolayısıyla sistemin finansmanı için devlet bütçesine başvurulacağı kaçınılmaz olacaktır. Bu da sonuçta bütçeye

ciddi yükler getirecektir Bu nedenle, politikacıların bu konuya ivedilikle kalıcı çözüm bulmaları önerilmektedir.

Grafik 9: Bağ-Kur'un Kanuni ve Efektif Prim Oranları-2007-2050

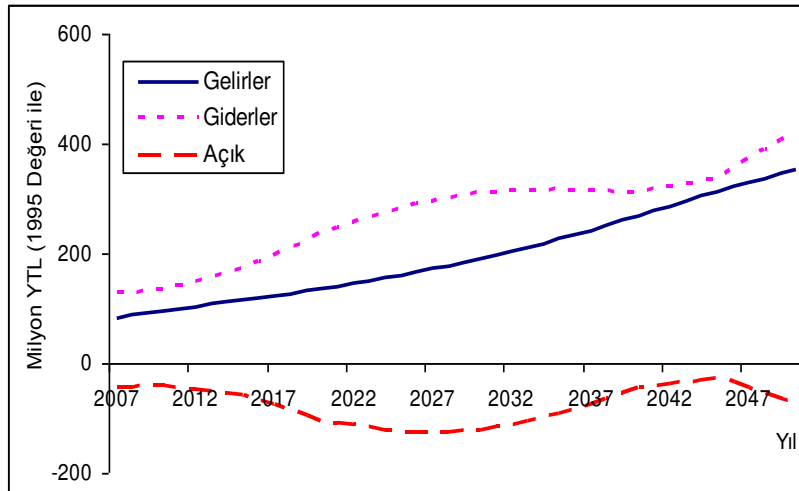

3.3. Emekli Sandığı'nın Finansal Projeksiyonu

Emekli Sandığı'nın gelir ve giderleri genellikle çoğu çalışmalara konu edilmemektedir. Kaynaktan kesinti yapmak suretiyle emekli kesenekleri doğrudan kuruma aktarıldığından bu kurumun finansman sorunu yaşamadığı ileri sürülmektedir. Oysa bu kurumun genel bütçe kaynaklarından ayrı kendi kaynakları ile yükümlülüklerine yakından bakıldığında diğer iki kurum için geçerli olan finansman sorununun bu kurum için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Emekli Sandığı'nın gelirlerini hesaplarken kesenek ve karşılıkların toplamının yüzde 36 olmasına rağmen biz yüzde 16 lık oranı emeklilik sigortaları kapsamının dışındaki kısa vadeli sigortaların finansmanı için ayrı tutarak toplam oranın yüzde 20 olduğunu varsaydık²⁴. Bu varsayım ile kurumun tahmin edilen gelir, gider ve finansman açığı 10 nolu grafikte görülmektedir.

Bu kurumun da finansman dengesinin olmadığını, özellikle 1992 yılında 3774 sayılı kanun ile emeklilik için yaş sınırının kaldırılması genç yaşta emekli olan insanların sayısını bir anda yükseltmiştir. Bu uygulamadan belki de en fazla Emekli Sandığı etkilenmiştir.

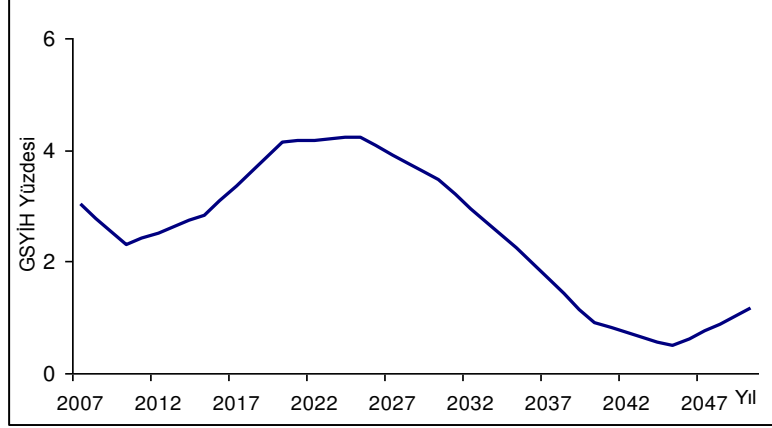
Grafik 10. Emekli Sandığı'nın Finansal Projeksiyonu 2007-2050

²⁴ Bu oran ölüm, malullük ve yaşlılık sigortalarının dışındaki risklerin finansmanı için oldukça makul sayılır.

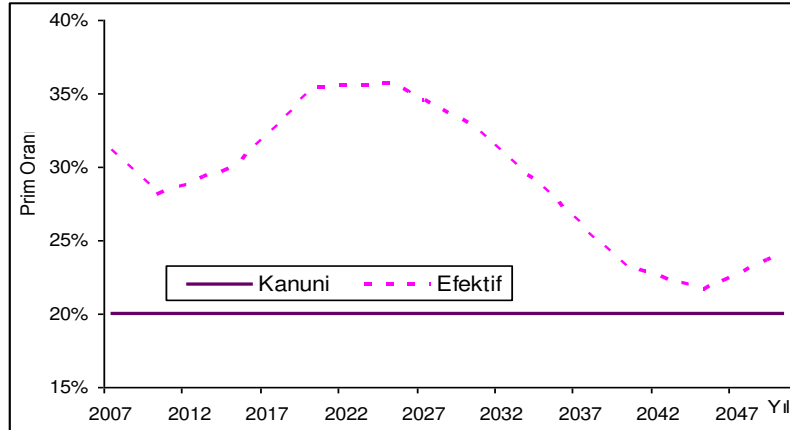
Emekli Sandığı'nın tahmini açıklarının GSYİH içindeki oranı 11 nolu grafikte görülmektedir. İlk yıllarda GSYİH'nin yüzde 3'üne denk gelen sandık açığı giderek artmakta ve 2025 yılında yüzde 4,2'ye yükselmektedir. Daha sonra bir azalış trendi ile birlikte yüzde 1 seviyesine gerilemektedir. Bu durum sandık iştirakçilerinin sayısının azalmasına paralellik göstermektedir. Devletin küçültülmesine paralel kamu personel alımının da yıllar itibari ile azalması öngörülerek bu sonucun ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

Grafik 11: Emekli Sandığı Açığının Tahmini GSYİH'ya Oranı

Sandığın açıklarının yine kesenek ve karşılıkların toplamı olan oranın artması ile elde edilen efektif oran 12 nolu grafikte görülmektedir. Dikkat edilirse dönem başındaki efektif oran yüzde 30 düzeyinde iken bir iki yıl azalış ve daha sonra artış göstermekte, 2022 yılında yüzde 36 seviyesine ulaşmaktadır. Bu seviyeyi birkaç yıl koruduktan sonra giderek azalmakta ve 2050 yılı itibariyle yüzde 24 olacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 12: Emekli Sandığı Kanuni ve Efektif Prim Oranları-2007-2050

4. ÇÖZÜM OLARAK EMEKLİLİK SİGORTALARININ ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın çalışmaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmaları ve akademik araştırmalar bir konuda görüş birliği içindedirler: 1999 yılından beri süregelen reform çalışmalarının katkılarına rağmen **üç sosyal güvenlik kurumunun da 2050 yılına kadar finansman açıklarının kapanamayacağıdır**. Bu nedenle, mevcut dağıtım esasına göre işleyen sistemin yanında veya ona alternatif olmak üzere yeni modellere yönelmek gerekli olabilir. Bu bağlamda, özelleştirmenin bir alternatif oluşturup oluşturumamasını denemek üzere farazi bir özelleştirme modeli geliştirdik.

Bilindiği üzere, 1996 yılında ILO'nun raporu ile sunulan 4 temel alternatifin ilki dağıtım esasını koruyan ve yeniden yapılandıran reform alternatifi olup kabul görmüş ve 4447 sayılı kanun ile 1999 reformu gerçekleştirilmiştir. Ancak, söz konusu ILO'nun raporunda yer alan özelleştirme alternatifleri tam olarak kamuoyunda tartışılmamıştır. Özelleştirmenin farklı anlamları olmasına rağmen bizim burada özelleştirme ile kastettiğimiz husus *devletin gözetim ve denetiminde elde edilen prim gelirlerinin piyasa koşullarında getiri sağlayacak şekilde uzmanlar tarafından yönetilmesini* ifade etmektedir. Aslında TUSİAD'ın (1997 ve 2004) raporlarında özelleştirme seçenekleri de yer almaktadır. Öteki ülkelerde olduğu gibi, *sosyal güvenlik alanını da büyük bir cesaretle piyasa mekanizmasına açmak gerekmektedir*. Bireysel emeklilik sistemi ile piyasa mekanizmasının emeklilik fonu oluşturması ve işlemesi giderek yaygınlaşmaktadır. Bu uygulamalar sürdürülerek elde edilen deneyimle ve performanslarına dayalı olarak yakın gelecekte zorunlu emeklilik fonları da yönetebilir hale gelebilir. Ülkemizde 4632 sayılı kanun ile bireysel emeklilik sistemi 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sistemin yürürlüğe girmesi ile beraber bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır.²⁵ Bu sorunlar çözülebilir kısa vadeli konular olup ayrı bir çalışma ile değerlendirilebilir.

Bu makale ile önerdiğimiz özelleştirme modeli özetle şöyledir: iki ayaklı zorunlu bir sistem söz konusudur. Birinci ayak mevcut üç kurumun 2050 yılına kadar varlığını koruyarak aktif çalışanlardan prim alacaklarını²⁶, hak sahiplerine ödeme yapmaya devam edeceklerini, ancak yeni üye kabul etmeyeceklerini öngörmektedir. İkinci ayak ise özelleştirme adıyla yeni çalışma hayatına katılanlardan iki farklı prim tahsil edeceğini, biri özelleştirme fonunda birikmek üzere diğeri ise mevcut kanun gereği alınan prim. Özelleştirme primi 2007 yılı SSK için yüzde 3,06, Bağ-Kur için yüzde 9 ve Emekli Sandığı için yüzde 2,7 olarak belirlenmiştir. *Bu oranlar her bir kurum için yükümlülüklerini yerine getirecek şekilde mevcut prim oranları ile dengesi gözetilerek yıldan yıla değişim göstermektedir*. Kurumların özelleştirme primi ile bu kapsamdaki yükümlülüğünden artan prim tutarlarını yatırıma dönüştürerek yüzde 9 reel getiri²⁷ elde edeceğini ve özelleştirme fonunun yönetiminden dolayı ödenmesi gereken yönetim giderlerinin ihmal edildiği varsayılmaktadır. Dolayısıyla özelleştirme alternatifinde ikili yapı mevcuttur: mevcut sistemin 2050 yılına kadar devamı (dağıtım sistemi) diğeri ise yeni özelleştirme sistemi.

4.1. SSK'nın Özelleştirilmesi Durumunda Finansal Projeksiyonu

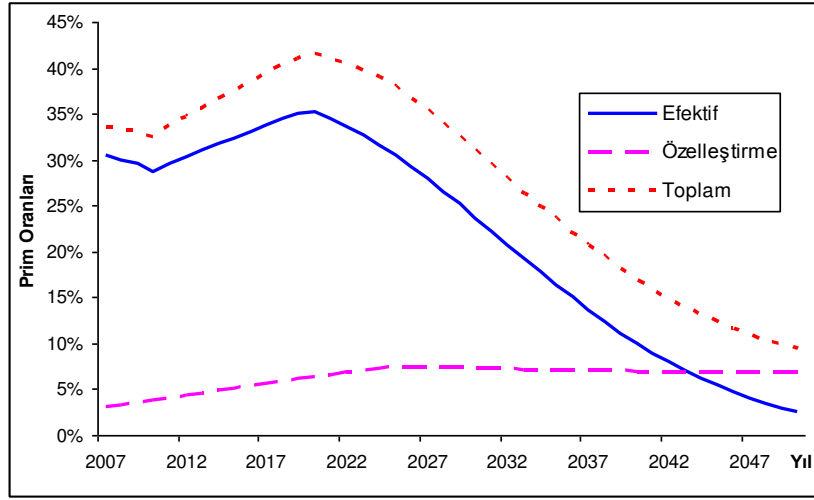
SSK'nın özelleştirilmesi durumunda elde edeceği primlerin oranları 13 nolu grafikte görülmektedir. Özelleştirme primi yüzde 3 seviyesinden başlayarak giderek artmaktadır. 2025 yılında yüzde 7,5'e yükselmekte ve 2050 ye kadar yüzde 6-7 seviyesini korumaktadır. Yine bu alternatifte mevcut kanun gereği ve kurumun yükümlülüğünü yerine getirmesi için gerekli olan efektif prim oranı yüzde 30,5'te başlamakta birkaç yıl azalmakta daha sonra belli bir hızda artarak 2020 yılında yüzde 35'e yükselmektedir. Özelleştirme nedeniyle biriken fonların getirileri ile beraber finansman sıkıntısı azalmakta ve 2020 yılından sonra efektif prim oranı giderek azalmaktadır. Öyle ki bu oran 2050 yılında yüzde 2,5'e gerilediği görülmektedir. Her iki prim oranının toplamı 2010 yılında yüzde 32,5 olurken 2030'da yüzde 31, 2040'da yüzde 17 ve 2050 yılında sadece yüzde 9,5 olmaktadır. İşte bu sonuç piyasa mekanizması tarafından, yapılan varsayımların geçerliliği ışığında, yüzde 9 getiri oranı ile ödüllendirilen primlerin sağladığı iyileştirmedi.

Grafik 13: SSK'nın Özelleştirilmesi Halindeki Prim Oranları-2007-2050

²⁵ Bakınız: Ferhatoğlu (2007).

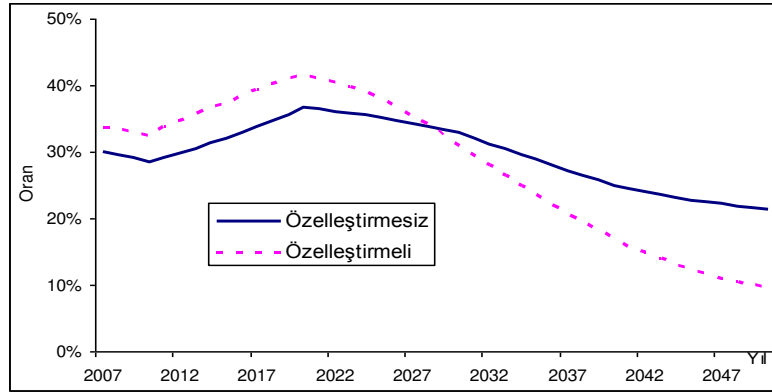
²⁶ Her iki prim –dağıtım ve özelleştirme- de alınacağı öngörülmektedir. Ancak dağıtım sistemi yeni üye kabul etmediğinden yıllar ilerledikçe emeklilerin sayısı artacak prim ödeyenler ise azalacaktır.

²⁷ TUSİAD'ın 1997 tarihli raporunda reel getiri oranını yüzde 9, 2004 tarihli raporunda da yüzde 6-8 olarak belirlemiştir. 1990-1999 yılları arası reel getiri oranı yüzde 14,06 olduğu dikkate alındığında (IMF Staff Country Report, 2000) yüzde 9 oldukça makul bir oran olarak kabul edebiliriz.

Gerek özelleştirmenin olmadığı durumda ve gerekse özelleştirmenin olduğu durumda efektif prim oranlarını karşılaştırsak bu durumu çok daha net görebiliriz. 14 nolu grafikten bu durumu görebiliriz. 2007-2028 yılları arasında özelleştirme durumunda efektif prim oranı daha büyüktür. Bu dönemde henüz özelleştirme için biriken fonun miktarı azdır. Ancak, iştirakçi sayısı giderek artmaktadır. Bu da birikimli fonu ve dolayısıyla getirisini zaman içinde artan oranda artırmaktadır. 2028-2050 yılları arasında bu durum açıkça görülmektedir. Bu yıllarda özelleştirme fonunun yeterli büyüklüğe ulaşması ve getirilerinin artması efektif prim oranının giderek azalmasına neden olmaktadır.

Grafik 14: SSK'nın Prim Oranlarını Karşılaştırma

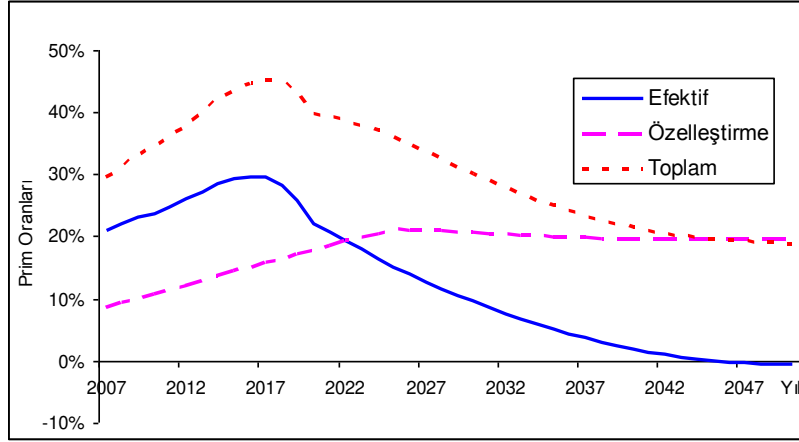
Çünkü piyasa tarafından sağlanan getiriler sistemi artan oranda finanse edebilmektedir. Özelleştirmenin gerçekleşmesi halinde 2050 yılında efektif prim oranı sadece yüzde 9 olmaktadır.

4.2. Bağ-Kur'nın Özelleştirilmesi Durumunda Finansal Projeksiyonu

Bağ-Kur'un özelleştirme modeli çerçevesinde nasıl bir finansman yapısına sahip olacağı 15 nolu grafikte görülmektedir. Bu kurumda 2007 yılında konulması önerilen özelleştirme prim oranı yüzde 9'dur. Bu oran 2025 yılına kadar devamlı artmakta ve 2025-2030 yılları arasında yüzde 21'e ulaşmaktadır. 2030 ile 2050 yılları arasında özelleştirme primi yüzde 20 seviyesini korumaktadır. Öte yandan mevcut yükümlülüklerin yerine getirilmesi için alınması gerekli efektif prim oranı yüzde 21 ile başlamakta, 2016 yılında yüzde 30'a yükselmektedir. Özelleştirme sisteminin fon birikimi belli bir büyüklüğe ulaşmaya başlayınca efektif prim oranı giderek azalma eğilimi göstermekte, 2025 yılında

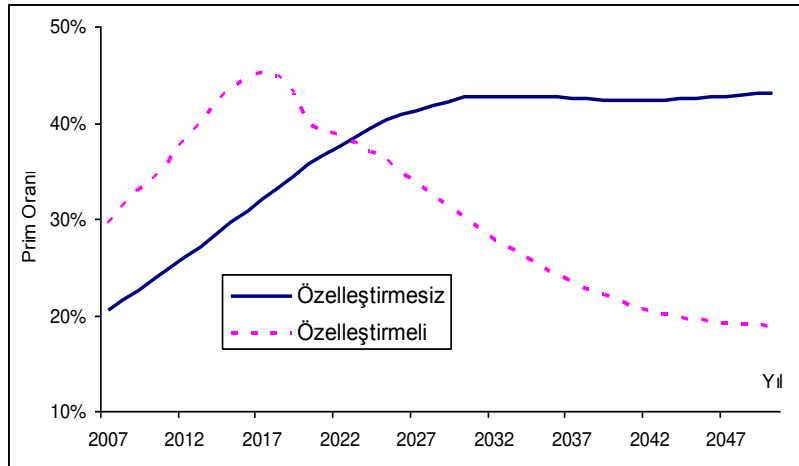
yüzde 15'e, 2030'da yüzde 10'a gerilemektedir. Bu süreç devam ederek 2035 yılında yüzde 5'e ve 2047'de yüzde 0 olmaktadır.²⁸ Artık özelleştirme metodu ile sistemin finansmanı sağlanabilmektedir.

Grafik 15: BAĞ-KUR'un Özelleştirilmesi Halindeki Prim Oranları -2007-2050

Özelleştirmenin olmadığı mevcut sistem ile özelleştirme modeline bağlı olarak yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli efektif prim oranlarının mukayesesi 16 nolu grafikte yer almaktadır. Özelleştirme durumunda efektif prim oranı dönemin başlangıcında yüzde 30 olarak öngörülmekte ve giderek artmaktadır. 2016-2018 yıllarında en yüksek değere, yüzde 45'e ulaştıktan sonra azalma sürecine girmektedir. 2030 yılında başlangıç seviyesine geri dönmekte, 2040'ta yüzde 22'ye ve nihayet dönem sonunda yüzde 19'a gerilemektedir.

Grafik 16: BAĞ-KUR'un Prim Oranlarını Karşılaştırma

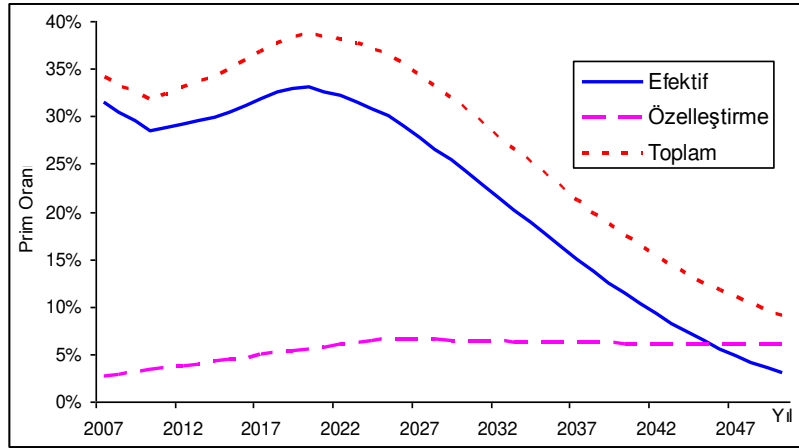
Özelleştirmenin olmadığı mevcut durumun devamında ise yüzde 20'lik oran giderek artmakta, 2030 yılında yüzde 43'e ulaşmaktadır. 2040 yılında yüzde 42 olan bu oran 2046'dan itibaren tekrar yüzde 43'e çıkmakta ve dönem sonuna kadar da bu seviyesini korumaktadır. ***Bu da göstermektedir ki özelleştirme metodu ile fonların piyasa mekanizması ile değerlendirilmesi kamu kesiminin değerlendirmesinden çok daha cömert sonuçlar ortaya koymaktadır.***

4.3. Emekli Sandığı'nın Özelleştirilmesi Durumunda Finansal Projeksiyonu

²⁸ Efektif prim oranı daha önce de belirtildiği gibi kurumun harcamalarını tam olarak karşılayan fiktif bir orandır. Yıllar itibarıyla kurum harcamaları arttığında iştirakçilerde arttığında efektif oran çok fazla değişkenlik göstermeyebilir. Efektif oran kanuni oranı da içine almaktadır. Özelleştirme durumunda bir taraftan biriken fonun getirisi söz konusu olacak bir taraftan da prim gelirleri söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, fonun belli bir büyüklüğe ulaşmasıyla getiri miktarı artacak bu da efektif oranı yıllar itibarıyla azaltacaktır. Dinamik bir yapı söz konusudur.

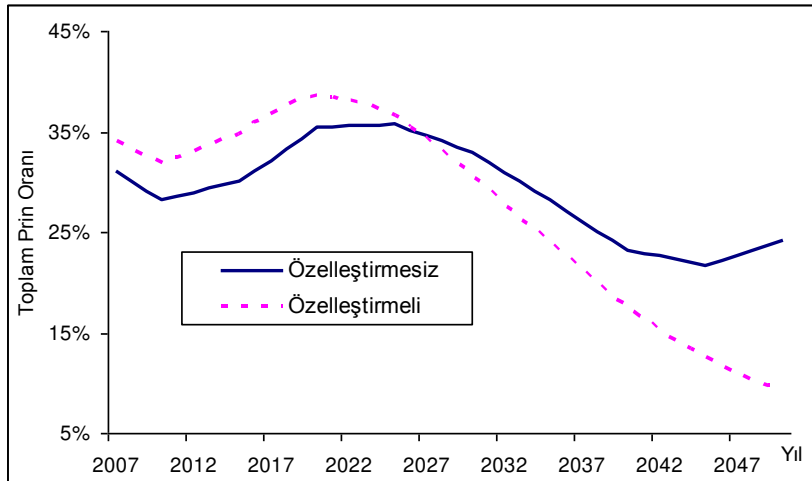
Emekli Sandığı'nın özelleştirilmesinin mümkün olup olmayacağı bir tarafa bırakılacak olursa ve mümkün olacağı varsayımı altında bu kurumun finansman durumunu 17 nolu grafik temsil etmektedir. Özelleştirme primi olarak dönem başında yüzde 2,7 ile fon biriktirmeye başlayacağı varsayılan Emekli Sandığı'nın bu oranı yıllar itibariyle çok küçük artışlar göstermektedir. 2022 yılında yüzde 6 seviyesine çıkan bu oran 2028 yılında en yüksek seviye olan yüzde 6,5'e yükselmekte ve daha sonra küçük bir azalışla yüzde 6'luk seviyesini korumaktadır. Dönem sonundaki oran yüzde 6,1 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Özelleştirme modelinin uygulanması durumunda diğer prim oranı ise yüzde 31,4 ile döneme başlamakta, 2015 yılında yüzde 30,3 seviyesine gerilemektedir. 2030 yılında yüzde 30,1'e gerileyen efektif prim oranı giderek artan oranda azalmaya başlamaktadır. 2030 yılında yüzde 24,1'e, 2035'te yüzde 17,6 ve 2040 yılında yüzde 11,3'e düşmektedir. 2045 yılında yüzde 6,4 olan bu oran 2050 yılına yüzde 3,1 ile girmektedir.

Grafik 17: ES'nin Özelleştirilmesi Halindeki Prim Oranları -2007-2050

Özelleştirme durumunda ödenmesi gereken toplam prim oranı ile mevcut sistemin devamı halinde ödenmesi gereken toplam efektif prim oranları 18 nolu grafikte gösterilmektedir.

Grafik 18: ES'nin Prim Oranlarını Karşılaştırma

2026 yılına kadar toplam 19 yıl özelleştirmenin varlığı halindeki toplam prim oranı mevcut sistemin prim oranından daha fazla iken 2027-2050 yılları arası bu durumun tam tersi söz konusudur. Ayrıca, iki prim oranı arasındaki fark ilk 19 yılda daha azdır. **Bu durum Emekli Sandığı için de özelleştirmenin düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.**

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada geliştirilen basit aktüeryal model ile her üç emeklilik kurumunun gelir, gider ve açıkları ile bu açıkların finansmanı için gerekli olan prim oranları mevcut sistemin devamı ve farazi özelleştirme seçeneği ile karşılaştırıldı. Her iki durumda da belli varsayımlar ile sistemin uzun dönem finansman açıklarının olduğu miktar ve oran olarak tahmin edildi. **Tartışılması gereken husus, her yıl oluşacak olan açıkların kimin ve hangi yöntem ile finanse edileceğidir. Sosyal taraflar sistemin nimetleri söz konusu olduğunda büyük payın elde edilmesinde ortaya koydukları çabaları maliyetin paylaşımında esirgemekte, finansmanı başkalarına veya başka kuşaklara aktarma eğilimi sergilemektedirler.**

Kanımızca ülkemiz sosyal güvenlik sisteminin temel sorunu mali içeriklidir. Bunun da kaynağı emek piyasasının ortaya çıkardığı yapısal sorunlardır. **Sistemin temel finansman kaynağı olan prim gelirlerinin sürekli, düzenli ve yeterli olması için istihdam hacminin artması, çalışanların sisteme kayıtsız şartsız dahil olmaları, kayıt dışılığı önlemek üzere ciddi politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.** Bu bağlamda prim oranlarının makul bir düzeye çekilerek çalışanların primlerinin ödenebilir hale gelmesini sağlamak gerekir. **Sistemin gelirleri giderlerini karşılayamadığından bu dengeyi sağlamak için gelir artırıcı ve gider azaltıcı politikaları belirlerken matrahtaki büyümenin orandaki büyümeden daha önemli olduğunun farkına varmamız gerekir.** Matrahın büyümesinin sağlanması oranların azalması ile daha kolay gerçekleştirilir. Ayrıca, sosyal güvenlik kapsamında yükümlülüklerin ve hakların tüm vatandaşlara aynı koşullar ile yani norm ve standart birliği tesis edilerek herkese eşit sunulması gerekir. **Milletvekillerine sağlanan süper emeklilik uygulamalarının iştirak boyutunun formüle edilerek sistem gelirlerini artırıcı yönde düzenlenmesi sağlanmalıdır.**

Gerek mevcut sistemin devamı gerekse sistemin piyasa mekanizması tarafından işletilmesi olsun her iki durumda da 2007-2025 yılları arasında sistemin açıklarının oldukça büyük olacağı tahmin edilmektedir. Bu açıkların kamu maliyesine ilave yükler getireceği anlaşılmaktadır. Ancak 2025'den sonra özelleştirme durumunda kamu maliyesinin yükünün azalacağı görülmektedir. Şüphesiz konunun gelir dağılımı açısından farklı sonuçları vardır. Mevcut sistemde oluşan açıklar vergi mükelleflerince karşılanırken²⁹, özelleştirmenin söz konusu olduğu alternatif ile 15-25 yıllık dönemde aktif çalışanların ve vergi mükelleflerinin yükü artmakta daha sonra bunların yükünde azalma olmaktadır. Bunun da sosyal refahı olumlu etkileyeceği açıktır. Kuşaklararası gelir dağılımının adaletli olmasının arzulanmasına rağmen 1995-2025 yılları arası çalışma hayatına katılan insanların sosyal güvenliğinin ilave yüklerini karşılamak durumunda olacakları ortadadır.

Asgari emeklilik yaşının zaman içinde artışını öngören düzenlemelerin refahın dağılımında kuşaklararası adaletsizliğe yol açacağı düşünülmektedir. Esasında makul, dengeli, sosyal tarafların kabul etmede tereddüte düşmeyecek asgari emeklilik yaşı 55-60 yaş aralığıdır. Bir taraftan 38 yaşında emekli edip 40 yıl emekli aylığı sağlamak, öte yandan emekliliği 65 yaşına endeksleyerek 45 yıl çalışıp 5-10 yıl emekli aylığı hakkı tanımak, tutarlı ve adil olmadığı gibi toplumsal adalet açısından hakça da değildir.

Düşünülmesi ve yenilenmesi gereken belki en acil konulardan biri de ücret rejiminin sadeleştirilmesidir. Kamu sektöründe çalışanların maaşlarının hesabında çok fazla parametre vardır. **Gelir vergisinin matrahi farklı, emekli keseneğinin matrahi farklı, bir takım gelir unsurları kesenek ve vergi dışı kalmakta oldukça karmaşık bir yapı vardır.** Bunun sadeleştirilmesi, her vatandaşın anlayacağı oldukça basit bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Bu düzenleme ile özel sektör ücretleri ile de uyumlaştırmak ve Bağ-Kur'a tabi yükümlülerin de basamak sisteminin terk edilerek bütün sistemin esas alacağı ortak bir matrahın oluşturulması gerekir.

Özelleştirme elbetteki bir alternatiftir. Çok yönlü tartışılması, alternatifler oluşturulması, analiz edilmesi gereken bir konudur. Bunun makul bir reel getiri sağlayacak sermaye piyasasının yeterliliğinin ve oluşacak fonun yönetimi için gerekli altyapının oluşumunun olanaklı olup

²⁹ Aslında ülkemizdeki temel sorun sosyal güvenlik hizmetlerinin finansmanının nihayetinde kimin tarafından karşılanacağıdır. Çünkü çeşitli nedenlerle geçmişte belirlenmiş olan haklar Anayasal yargı denetimi ile kazanılmış hak bağlamında garanti edildiğinden söz konusu hakların değiştirilmesi veya azaltılması son derece güçtür. Bunu iyi bilen sosyal taraflar devletin vergi gelirleri ile sisteme katkı yapmasını talep edip sosyal sigortalarn yükünü vergi mükelleflerine yansıtarak nimeti kapıp külfeti yansıtma stratejisini yürütmektedirler.

olmamasının ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Bu konunun şüphesiz politik bir yönü vardır. Bu konuda karar siyasi otoriteye aittir. Ancak, iktisat teorisini kullanarak değişik varsayımlarla konuyu analiz edip seçenekler üretmek biz araştırmacıların görevidir.

Kaynakça

- AKALIN, Güneri; (2000), “Sosyal Güvenlik Sistemimiz: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Liberal Düşünce Topluluğu, Cilt 5, Sayı 18*.
- ALPER, Yusuf; (2003), “Tek Çatı Yaklaşımı Sosyal Güvenlik Sistemimiz İle İlgili En Önemli Ve Acil Mesele Değildir”, *TİSK – İşveren Dergisi, Mayıs sayısı (http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?vazi_id=721&id=43, Erişim: 29/01/2008)*
- ALPER, Yusuf; (1999), “Yeni Bir Yüzyıla Girerken Yeniden Yapılanmanın Eşiğindeki Sosyal Güvenlik”, *Çimento İşveren Dergisi, Cilt 3, Sayı 13, ss. 10-35*.
- AYDIN, Ufuk; (1998), “Sosyal Güvenlikte Özelleştirme Sebepler ve Uygulamalar”, *Çimento İşveren Dergisi, Cilt 5, Sayı 12, ss. 4-17*.
- BAKIRCI, Fahri; (2007), “Meclis Üyelerinin Emeklilik ve Diğer Sosyal Hakları”, *Yasama Dergisi, Sayı 5, Nisan-Haziran, 150-184*.
- BOVENBERG, A. Lans; SORENSEN P. Birch; (2003), “Improving the Equity-Efficiency Trade-Off: Mandatory Savings Accounts for Social Insurance”, *CESifo Working Paper No: 1041*.
- CENDEL, Tankut; (1997), *Sosyal Güvenlikte Yapısal Değişim, Şahinkaya Matbaası, İstanbul*.
- COEN, Teulings ve CASPER, G. de Vries; (2003), “Generational Accounting, Solidarity and Pension Losses”, *IZA Disc. Paper No. 961*.
- ÇAVUŞOĞLU, Selvin; (1998), “Financial Implications of Pension Reform in Turkey”, *Boston Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boston*.
- EDİZDOĞAN, Nihat ve GİRAY, Filiz; (2007), *Teoride ve Türkiye’de Parafiskal Gelirler, Ezgi Kitabevi, Bursa*.
- ERCAN, Metin ve GÖKÇE, Deniz; (1998), “Defined Contribution Model: Definition, Theory and an Application for Turkey”, *ISE Review, 2, (7-8), 33-49*.
- FELDSTEIN, Martin and SAMWICK, Andrew; (1998), “The Transition Path in Privatizing Social Security”, in *Martin Feldstein, ed., Privatizing Social Security, Chicago: University of Chicago Press, 215-60*.
- FERHATOĞLU, Emrah; (2007), “Bireysel Emeklilik Sistemi Ödemelerinin Vergilendirilmesi: Gelir Vergisi mi? Servet Vergisi mi?” *Mali Pusula, 3, (26), 128-133*.
- FİSUNOĞLU, Mahir; (1998), “Prospects for Private Pension System and Their Relation to the Stock Market in Turkey”, *ISE Review, 2 (7-8), 91-104*.
- GRAMLICH, M. Edward; (1999), “Social Security Liabilities,” *Review of Economic Dynamics, 2, 489-497*.
- GÜMÜŞ, Erdal; (2006), “Benefit-Cost Analysis of Reforming the Turkish Social Insurance Institution for the Self-Employed (Bağ-Kur),” *METU Studies in Development, 33, (2), 169-206*.
- GÜMÜŞ, Erdal; (2005), “Benefit-Cost Analysis of Turkish Social Insurance Institute’s Gradual Privatization Proposal,” *Journal of Economic Cooperation, 26, (4), 87-126*.
- GÜMÜŞ, Erdal; (2004), “Sosyal Güvenlik Sisteminin Geleceği Umut Veriyor mu?,” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6, (3), 1-16*.

- GÜMÜŞ, Erdal; (2001), "Benefit-Cost Analysis of Turkish Social Security Reform Proposals", Diss. Oklahoma State University, Oklahoma, A.B.D.
- GÜZEL, Ali; (2005), "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?", *Çalışma ve Toplum*, 4, 61-76.
- INTERNATIONAL LABOR OFFICE; (1995a), *Model Results: Basic Scenarios and Options Interim Report Part 1 – Main Report*, Geneva: December.
- INTERNATIONAL LABOR OFFICE; (1995b), *Model Results: Basic Scenarios and Options interim Report Part 2 – Statistical Annexes*, Geneva: December.
- INTERNATIONAL LABOR OFFICE; (1996a), *Social Security Final Report*, Geneva: March.
- INTERNATIONAL LABOR OFFICE; (1996b), *Supplementary Modelling Report*, Geneva: June.
- IMF; (2000), *Turkey: Selected Issues and Statistical Appendix, Staff Country Report No: 00/14*. Washington, D.C.: IMF Publication Services, February.
- KOTLIKOFF, L. J. (1996), "Privatization of Social Security: How It Works and Why It Matters", In James M. Poterba ed. *Tax Policy and the Economy*, Cambridge, MIT Press for the National Bureau of Economic Research, 10, 1-32.
- SAYAN, Serdar, and KİRACI, Azdar; (2001a), "Parametric Pension Reform with Higher Retirement Ages: A Computational Investigation of Alternatives for a Pay-As-You-Go Based Pension System", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 25 (6-7), 951-966.
- SAYAN, Serdar, and KİRACI, Azdar; (2001b), "Identification of Parametric Policy Options for Rehabilitating a Pay-As-You-Go Based Pension System: An Optimization Analysis for Turkey", *Applied Economics Letters*, 8 (2), 89-93.
- SAYAN, Serdar, and TEKSOZ, Tuncay; (2002), "Simulation of Benefits and Risks After the Planned Privatization of Pension System in Turkey: Is the Expected Boost to Financial Markets Feasible", *Emerging Markets Finance and Trade*, 38(5), 23-45.
- TUNCAY, Can; (2005), "Türk Emeklilik Sisteminde Reform Projesinin Değerlendirilmesi", *Çimento İşveren Dergisi*, 2 (19), 4-17.
- TUNCAY, Can; (2000), "Bireysel Emeklilik Rejimi Uzerine", *Çimento İşveren Dergisi* 2 (14), 3-16.
- TUNCAY, Can; (1998), "TUSIAD'in Sosyal Güvenlik Raporunun Ardından", *Çimento İşveren Dergisi*, 1 (12).
- TÜSİAD; (1997), *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılanma*, Yayın No: TÜSİAD-T/97- 10/217, İstanbul.
- TÜSİAD; (2004), *Türk Emeklilik Sisteminde Reform: Mevcut Durum ve Alternatif Stratejiler*, (Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/382), İstanbul.
- Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, *World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2005 Revision*, <http://esa.un.org/unpp>, Tuesday, January 29, 2008; 11:09:46 AM.
- National Treasury, Rep. of South Africa "Retirement Fund Reform - a discussion paper", December 2004.